Valódeńka, faţă de *Fénečka*, *Manečka*, *Sónečka*, *Vánečka* (v. Max Vasmer, *Dissimilationsvermeidung im Russischen*, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung", 51 (1923), p. 66).

Privită în cadrul acestor consideraţii, şi etimologia rom. *tâlhar*, derivat de obiceiu din ung. *tolvaj*, idem (Cihac, II, 530), apare în altă lumină.

Când avem româneşte un *tâlhiş*, „pădure", *tâlhăriş*, „pădure măruntă, tufişuri" (*Graiul nostru*, II, 211), *tâlhăreà*, „susaiu-de-pădure", „*Pernanthes muralis*" (Lex. Budan, 695), „susaiu-păduret, *Lactuca sagittata*" (Panţu), nu vedem ce motive s'ar puteà invocà pentru a despărţi pe *tâlhar* de această familie de cuvinte. Un derivat prin *-ar* din *tâlh-* ar explicà însă foarte bine numele acestui „pădurar" sui-generis[1], acestui „fiu al pădurii", cum îi zice, cu o eufemistică perifrază, T. Vârnav (*Istoria vieţii mele*, ed. Goroveiu, p. 68), pe când inversa ar fi mai greu de admis: ca celelalte forme citate să fi fost, ele, construite pe baza lui *tâlhar*.

Pentru oscilaţia, firească, între înţelesul de „sălbatec [silva!], fiară" şi „fur" a unui *tâlhăros*, ca epitet al lupului în cimilituri (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 208), cf. şi breton *ki c'hoat*, „loup", litt.: „chien de bois" (*Rev. des trad. pop.*, XX, 54), ml. *forstrarius*, „lupo", litt.: „guardia forestrale" (*Arch. Romanicum*, V, 106).

Contra derivării din ungureşte pledează şi rom.-dial. *tulaĭ!* „aoleo"! „au voleur!" (cf. M. Pompiliu, în Conv. Lit., XX, 1019), arătând cum trebuià să sune în limba noastră ung. *tolvaj*, care, în orice caz, lasă neexplicată varianta uzuală în *-ar* (fiindcă analogia cu *vătraiu-vătrar* nu ajunge); iar vr. *tâlhuì*, „tâlhări", se explică tot atât de bine din acelaşi *tâlh-* (din care, cu suf. ung., şi *tâlhuşag*).

V. Bogrea.

Din nomenclatura calului.

— In legătură cu Chestionarul d-lui Puşcariu —

1. Abraş.

Cu toate distinguo-urile lui Hasdeu (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*; cf. *Etym. Magn.*, *s. v.*), etymonul acestui cuvânt[2] e sigur: turc. *abraş*, „bariolé, (cheval) nuancé de taches blanches" (Dicţ. Acad.).

[1] Notăm ocazional sinonimele: *şumariu* (în Haţeg, din *şuma*, „dumbravă": Viciu, 81; cf. sârb. *lugar*), *gornic* (Cora Irineu, *Scrisori bănăţene*, p. 22), *bereznic*, „pădurar" (în M-ţii Sucevei, *Şezătoarea*, II, 23), *lişniţ* (Moisiu, *Ştiri nouă din Basarabia*, p. 143), — pe lângă cunoscutul *fe(r)şter*, „*Förster*" (prin ung. *festér*?).

[2] La Nicolăescu-Plopşor, *Vorbe olteneşti*, p. 10: *ibraş*, „abraş,

BDD-A14711 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:35

Sensul originar, ca şi cel figurat, al cuvântului se întâlneşte, întocmai, la sinonimul vgr. αἰόλος, „abraş“ şi „pintenog“, despre cai (πόδας αἰόλος ἵππος, Ξάνθος, din Iliadă, XIX, 404—5, e, astfel, mai curând: *Bălţatul*[1], „calul cel pintenog s. abraş“, decât: „*Bălanul* cel vinteş“ = πόδας ὠκὺς, ca Achille, cum traduce d. Murnu, deşi nu s'ar puteà tăgăduì, că însuşi ἀργός, „albus“, are, la Homer, acest din urmă înţeles), apoi: „versicolor, ποικίλος“, în sfârşit: „versutus, subdolus, astutus, callidus, vafer, fallax“ (v. în special studiul d-lui L. Parmentier, *Sur le sens méconnu de quelques mots homériques: αἰόλος et ses dérivés*, în „Revue Belge de Philologie et d'Histoire“, I, p. 417, şi Martin Ninck, *Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben des Altertums*, în „Philologus“, Suppl. XIV, p. 164).

Dacă, cu toate acestea, sensul figurat, de „méchant“, ar face dificultăţi, s'ar puteà invocà, pe lângă paralelisme semantice româneşti, ca: *maţe-pestriţe, cacior, terchea-berchea*, etc., şi mr. *abraşcu*, „obraznic“ (Dalametra).

2. Arom. bal'ŭ.

Cercetătorii originii acestui epitet arom. pentru un 'cal *breaz* (cu o pată albă 'n frunte)' (Dalametra[2]), ca şi acei ai originii dr. *bălan*, socotit de obiceiu ca un derivat românesc dintr'un *băl* = sl. *bĭelo*, „alb“ (v. Dicţ. Acad., *s. v.)* au scăpat din vedere un însemnat pasagiu din Procopius (I, 18, 6), în care, vorbindu-se de calul lui Belisariu, „ὃς δὲ ὅλον μὲν τὸ σῶμα φαιὸς ἦν, τὸ μέτωπον δὲ ἅπαν ἐκ κεφαλῆς μέχρι ἐς ῥῖνας λευκὸς μάλιστα“, se adauge expres: „Τοῦτον (sc. τὸν ἵππον) Ἕλληνες μὲν φαλιόν, βάρβαροι δέ βάλαν καλοῦσι“.

Importanţa pasagiului constă în aceea, că el nu ne dă numai explicaţia clară, că e vorba de un cal „murg pe tot trupul, pe frunte însă, de la cap până la nări, foarte alb“, deci *breaz*,

[1] Sensul riguros al lui *bălţat* ar fi, însă: „încins“ (lat. *balteatus*), ca şi al megl. *prăpăşeană* (despre oi) = bulg. *prĕpašjĭk*, „încing“ (v. Candrea, în *Grai şi Suflet*, I. 37), iar ξανθός = obişnuit „bălan, blond“.

[2] După Tache Papahagi (*Antologie aromânească*, p. 405), epitetul se aplică, nu numai „aux chevaux“, ci şi „aux chiens de couleur bigarrée, surtout à la tête“, — Cf. şi *tărciat* = *tărcat*, „pestriţ, amestecul de păr alb cu negru la mielul ieşit din încrucişarea unui berbec cu o oaie de păr diferit“ (Lungianu, *Zile senine*, p. 221).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14711 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:35

ci ne dă în acelaşi timp numele unui asemenea cal, atât la Greci (φαλιός), cât şi la „barbari" (βάλας)[1].

Gr. φαλιός, însă (din *φαλι-*Fo*-ς), nu e decât o variantă a acelui φαλός, pe care Hesychius îl glosează: λευκός şi care, după Boisacq (p. 1013), corespunde aceluiaşi sanscr. *bhalā-m*, 'éclat; front', căruia-i corespunde alb. *bałε*, „frunte" (G. Meyer), v.-prus. *batto* (= *ballo*) „frunte", gall. *bal*, „(cheval) marqué au front d'une tache blanche", bret. *bal*, „tache blanche au front des animaux domestiques", engl.-dial. *ball*, „cheval marqué en tête", etc.

Βάλας al textului grec (Nom., corespunzător Acc. βάλαν) se aşează, deci, într'o întinsă familie indo-europeană, având la origine, nu numai însemnarea de „strălucire" (din care, de altfel, se puteà desvoltà cea de „coloare strălucită, albă": *candidus*, ἀγλαός), ci şi aceea de „frunte", care, dată fiind localizarea specifică a albului la frunte, în cazul lui *breaz* (ceeace nu e cazul cu *bălan*!), s'ar puteà, socotim, considerà, în speţă, ca fundamentală. Ca şi megl. *bal'ă*, „oaie cu o pată albă în frunte" (*Grai şi Suflet*, I, 31), mr. *bal'u* ar fi, adecă, identic, ca radical, cu alb. *bałε*, „frunte", care, el însuşi, ar fi baza derivatului alb. *bal'oš*, *bal'aš*, „von Pferden und Ochsen, die eine weisse Stirne haben" (G. Meyer, p. 25), — însemnând, deci, propriu: „frunteş"[1], — iar nu sârb. *bjelaš*, „Schimmel" (cf. *farij*), din radicalul sl. *bjel-*, „alb", cum voià G. Meyer (*l. c.*)[2].

Apropierea — prin et. pop. — de acesta nu se înlătură, de altfel, nici de cum prin această ipoteză, precum nu se tăgăduește nici îndepărtata înrudire a familiei de cuvinte sus citate cu vsl. *bělŭ*, care-i aparţine, ca şi celt. **belo*, „clair, brillant", lat. *flavos*, „blond", vgerm. *blao* „bleu" (v. Boisacq, *l. c*, şi cf., pentru ultimul exemplu, rom. *albastru* faţă de *alb*); mai mult: însuşi sinon. *breaz* (= bulg. *brĕz*, idem, vsl. *brĕza*, „mesteacăn") se ştie că aparţine aceleiaşi familii, a sanscr. *bhrā́jatī*, „flamboyer, reluire", ca şi gall. *berth*, „nitidus, pulcher", got. *bairhts*, „clair, brillant", vgerm. *beraht*, mgerm. *berht*, „brillant" (cf. engl. *bright*),

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Cf. Hasdeu, *Etym. Magn.* III, 2938 (care citează, după G. Meyer, glosa frigiană βαλήν = βασιλεύς, pentru a conchide la un prototip tracic) şi A. Philippide, *Prejudiţii*, Iaşi 1916 (extr. din „Viaţa Românească"), p. 9, unde n. de fam. *Balş(a)* e explicat ca un derivat prin suf. sârb. *-ša* din alb. *bal'ε*, „frunte".

[2] Aşa şi Capidan, în DR., II, 519.

BDD-A14711 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:35

ca şi alb. *barõ* (din care mr. *bardzu*, „bălan", şi dr. *barză*) şi gr. φορκός, glosat: λευκός, πολίος la Hesychius (v. Boisacq, p. 1034).

Dacă, deci, în *breaz* [1] ideea dominantă, determinantă, a fost acea a colorii, în *bal'u*, în schimb, e vorba, originar, de frunte.

3. Rotat.

'Ghiol Dumitru 'ncălecă Pe *Vânătu Rotatu'*, după care încalecă 'pe Roşu-închisu' şi 'pe Galbinu-nebunu' (Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 213) [2].

Pasagiul, între altele, asigură lectura d-lui N. Iorga (*Doc. Bistriţei*, I, 19): „cel cal *sur rotat*" (doc. de pe la începutul sec. XVII), împotriva conjecturii ce propuneam: sus arătat (v. *Rev. Ist.*, VI, 227, unde s'a tipărit greşit: „sur arătat").

Ceeace voim să relevăm aici, e sensul epitetului.

El pare a corespunde, în adevăr, francesului *gris pommelé*, prin care Barbier de Meynard (II, 590) traduce pe turc. *qer (ar)*, sau latinului *scutulatus*, pe care Palladius (*Opus agriculturae*, IV, 13, ed. Schmitt) îl citează printre „colores praecipui" la cai (v. n-l următor), iar Isidorus (*Etymologiae*, XII, 1, 51, ed. Lindsay) îl explică precum urmează: „*scutulatus* vocatus propter *orbes*, quos habent, candidos inter purpuras" [3].

4. Şoriciu.

Epitetul e consemnat, între calificativele date cailor după coloare, şi'n „Chestionariul pentru un Atlas linguistic al limbei române, I: *Calul*", redactat de d. Sextil Puşcariu (p. 14) [4].

El corespunde exact lat. *murinus*, „mausgrau" (Niedermann, *Contributions à la critique et à l'explication des glosses latines*, p. 29), pe care-l enumeră, *l. c.*, Palladius („badius [fr. *bai*], aureus [cf. *grangur*], albineus, russeus, murteus, cervinus, gilbus,

[1] Un sinonim dial. al lui *breaz* este *pic(ă)*, despre boi şi vaci breze (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinţi*, p. 100).

[2] Pentru *nebunu*, cf. şi *belnicu* (în alte variante: *besnicu* = sl. *běsny*, „wütend, besessen"), la Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 198—9 („Tot pe Roşul *belnicul*") şi Păcală, *Răşinari*, p. 137: *belnic*, „şiret, isteţ, zglobiu". — O foarte interesantă listă de porecle tătăreşti pentru cai, în *Analele Dobrogei*, I, 156—7.

[3] Pentru cal rotat la coamă, cf. *rotată* despre creasta pupezei, la Tiktin, s. v. *rotat*. Cf. gr. ῥαβδωτός = *scutulatus*, „vărgat, tărcat" (despre stofe).

[4] La bogata sinonimică p. „cal" (*ibid.*, p. 8—9), de adaus şi: *parip* (Reteganul, *Poveşti din popor.* 27; cf. Lex. Bud., Miklosich, Cihac).

BDD-A14711 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:35)

scutulatus, albus, guttatus, candidissimus, niger, pressus; sequentis meriti varius cum pulchritudine, negro vel albineo, vel badio mixtus, canus cum quovis colore, spumeus, maculosus, *murinus*, obscurior“ [1] şi pe care M. L. Wagner (*Das Fortleben einiger lateinischer, bzw. vulgärlat. Pferdefarbennamem im Romanischen, insbes. im Sardischem und Korsischem*, în „Glotta“, VIII [1917], p. 235 sq.), crede a-l recunoaşte în sard. (*kaḍḍu*) *murru*, „ein graues (Pferd)“.

5. Răvan (în).

‘*Chiostece* = legătura calului la picioare ca să meargă *în răvan* sau *în buestru*’ (Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 129).

Cuvântul e acelaşi cu mr. *rivàne* s. *arivane*, pl. *arivăńĭ*, „amble“ (v. Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 397, unde se dă exemplul: „şi el si s'ducă *arivăńĭ* = şi el să joace [mergând] *în buestru*“), adecă turc. *revan*, „coulant, qui a cours, qui s'exécute“, *revanè*, „allant, coulant, marchant, avançant“ (Kieffer-Bianchi, I, 603), după cum şi *chiostec*, „butuci la piciorul cailor, spre a le domoli mersul“, e turc. *kőstek*, „entraves“ (Şăineanu, *Infl. or.*, II[1], 115).

Alt sinonim important e *păivan*, care se regăseşte identic în sârbeşte şi'n bulgăreşte, reprezintând pe turc.-pers. *paivand*, „lien de pied, entraves, liens pour retenir le cheval et les bêtes de somme“ (Barbier, I, 388), şi care se compune „din două şţreanguri şi din nişte bucăţi de pâslă“, având, după Boceanu (*Cuvinte din jud. Mehedinţi*, 99), următorul rost: „Pentru ca animalul (de obiceiu, calul) să meargă mai lin, *în buestru*, se împăivănează. Impăivănarea se face în chipul următor: Deasupra de glezne i se leagă pâslă, iar cu şţreangurile i se leagă picioarele de dinainte de cele dinapoi, apoi se ridică puţin şţreangurile cu o chingă. Şţreangurile se lasă într'adins mai lungi, ca să nu se încurce, iar chinga nu se strânge de burtă: ‘umblă de parcă are păivane la picioare’“.

[1] La Isidorus, *o. c.*, 1, 48: „badius, aureus, roseus, myrteus, cervinus, gilvus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro badioque distinctus; reliquus varius color vel cinereus deterrimus“ (urmează explicaţiile etimologice-reale). — P. *cinereus*, cf., osebit de *cenuşiu*, şi *garoş* (despre care, v. art. special). — O foarte interesantă nomenclatură relativă la cal, în *Onomastikon* al lui Pollux, ed. Bethe, p. 57 sqq. (= I, 181—221: Ἱππικὰ ὀνόματα, etc.).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14711 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:35

Am crezut de folos să semnalăm aceste informaţii, care au fost trecute cu vederea în cercetarea d-lui Giuglea asupra lui *buiestru* (v. în special p. 401 din DR. II), şi profităm de ocazie pentru a relevà, în ce priveşte *buiestru* însuşi, un exemplu neglijat, care, împreună cu *embuiĕstru* (fără traducere) din Anon. Băn., relevat de Dicţ. Acad., e cea mai veche atestare a cuvântului: „Şi oamenii, cari strâng pământul acela [cu aur], au mare frică şi osteneală, căci că încarcă cămile *în buestri*, parte muerească, şi merg cu disagii în ceasul de miazăzi, când odihnesc furnicele", (în „Fisiologul vr. din veac. al XVIII-lea", publicat de C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă", IX, 9)[1]. **V. Bogrea.**

Note semantice.

Versiunea românească a „Fisiologului", publicată, după un manuscript din secolul al XVIII-lea, de d. C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă" (vol. VII şi IX) şi 'n „Calendarul" ei pe 1915, are unele curiozităţi de limbă, vrednice de a fi relevate.

Relevăm, deocamdată, una.

Vorbind de produsele de încrucişare între fiare de soiuri diferite, se spune acolo (IX, p. 11) că „să împreună străine cu străine gadini şi se fac ceale mai *preaslăvite* dihanii".

Este însă evident, că nu „preaslăvit" e calificativul, pe care-l aşteptăm aici, ci: ciudat, minunat, monstruos, bizar, curios, straniu, extraordinar, extravagant, — *paradoxal.*

De fapt, originalul grec al acestui „paradoxal", anume παράδοξος, e răspunzător de această nepotrivire: ca şi'n „drept-slăvitor", din ὀρθόδοξος (*pravoslavnic*), în loc de *drept-credincios* (v. D. Russo, *Elenizmul în România*, Bucureşti 1912, p. 28), înţelesul de „slavă, glorie, mărire" al lui δόξα s'a substituit, în mod greşit, aceluia de „părere, credinţă". — „*Orthodoxus*, rectae gloriae", interpretà, de altfel, şi Isidorus (*Etymologiae*, X, 195, ed. Lindsay), — dovadă, că amfibologia n'a avut răsunet numai în biserica de Răsărit.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Sl. *slovopoložitelь* (v. I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*,

[1] Pentru sinon. sl. прѣс, прѣскыи, „equus gradarius", cf. şi I. Bogdan, *Relaţiile Ţării-Româneşti cu Braşovul*, I, 213, n. 1. — Despre calul care s'a ridicat în două picioare, fr. *cheval cabré*, avem în traducerea vr. a lui Herodot, ed. Iorga, pp. 387, 477, expresia: *a sta furcă*, redând pe gr. στὰς ὀρθὸς şi ἑστηκὼς ὀρθὸς din original (VII, 88; IX, 22).

BDD-A14711 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:35